

JOSÉ BURGÉS: 1696 A PICTURE OF THE PIOUS SCHOOLS IN CENTRAL EUROPE AT THE END OF THE XVII CENTURY

VÁCLAV BARTUŠEK

Pozoruhodné dílo o dějinách piaristického řádu napsal v souvislosti se svým nástupem do funkce řádového generálního historiografa piaristického řádu při piaristické generální kurii v Římě (Piazza dé Massimi 4) ve školním roce 2015/16 P. José Burgés Dalmau. Bylo věnováno významné události, která se odehrála v piaristickém řádu na konci 17. století. Jednalo se totiž o první generální vizitaci do zaalpské oblasti, kde se piaristický řád rozšiřoval od svého příchodu do Mikulova na Moravě v roce 1631. Na konci 17. století bylo kvůli dalšímu zakládání poměrně velkého množství řádových kolejí se středním i vyššími řádovými učiteli, většinou gymnázii. Často záleželo na tom, jaké úsilí vyvine v tomto směru i generál piaristického řádu, zejména pokud se nové založení směřovalo do některého hlavního města zaalpského státu. Vizitaci prováděl se svými sekretáři řádový generál P. Joannes Franciscus Focci a S. Pietro. Ten si při ní chtěl nejen zkontrolovat zaalpský prostor, kde vznikalo a postupně se vytvořilo i několik řádových provincií a odkud začínali na místa generálních asistentů přicházet významní členové piaristického řádu. Většinou bývali třetími generálními asistenty, pod jejichž kompetenci spadalo i sestavování a redigování dějin nejen na území Itálie, ale celého řádového teritoria, tedy i zaalpských piaristických oblastí a provincií a přitran-ských regionů. Významný řádový generál Focci asi rovněž chtěl prověřit dopad a dodržování svých nových školních reforem, které vydal před nedávnou dobou prostřednictvím generální řádové kapituly.

Autor knihy středního rozsahu, která vyšla v anglické a španělské mutaci v městě Quezon City na Filipínách v piaristické koleji New Manila v roce 2017 a byla doplněna černobílými i barevnými obrázky a plány si připravil rozsáhlý a poměrně dosti komplexně pojatý výklad látky odvíjející se od základního námětu generální vizitace piaristického řádu v letech 1695 a 1696 v zaalpské a tatranské (karpatské) oblasti střední Evropy. Jak důležitá problematika pro dějiny celého piaristického řádu je, ukazuje také to, že materiály již jednou vydal piaristický historik a generální archivář P. Osvaldo Tosti (†2000?) v polovině 20. století, tedy v souvislosti s historickým výročím události ve sborníku *Archivum Scholarum*

Piarum, určeném pro vydávání příspěvků o řádové historii a především edic nejdůležitějších pramenů k piaristickým řádovým dějinám.¹ Původní verzi knihy však dokončil již v roce 2015. Předložil ji tehdy na jednáních piaristické řádové generální kapituly v témže roce (2015) v digitalizované podobě pod názvem *1696 Fotografía de las Escuelas Pías en Europa Central a finales del siglo XVII en 2015*,² jako její doprovodný program na hlavním zasedání.

Po velmi stručném uvedení knihy tehdejšími (a zatím stále v Římě působícím, tedy i současným) generálem piaristického řádu P. Pietrem Aguadem (Prologue) se zdůrazněním významu nové knihy i historické práce José Burgése a oceněním předpokladů pro jeho novou funkci řádového historiografa,³ následuje vydání celého textu díla. Orientaci v něm usnadní hned na úvod zařazený obsah. Kromě hlavního textu obsahuje totiž zde předkládaná kniha poměrně velký počet dalších příloh a přídavek včetně plánů, fotografií, především barevných, a map. Některé podobné dokumenty jsou průběžně zařazeny rovněž v souladu s obsahem do textu knihy.

Po svém vlastním o něco delším úvodu o nejdůležitější literatuře (Introduction) a pramenech, které se nacházejí v Generálním archivu a historické knihovně piaristického řádu u kostela sv. Pantaleona v Římě, jež je vlastně i jakýmsi archivním i knihovním mininventářem pro badatele, který by se rozhodl v této problematice na dílo P. José Burgése navázat. Připomněl zde i některá v naší historiografii dosud nevyužívaná díla. Jedná se především o knihu piaristického provinciála z Neapole P. Antonia Del Monte generálního řádového visitátora, který se stal nakonec v roce 1706 profesorem teologie v Římě.⁴ Toto dílo otevírá totiž i další možnosti k novým poznatkům o piaristické historiografii a v našich zemích zatím nemohlo být plně využito.⁵

Dále následuje přehled kolejí, v nichž vizitace proběhla, nebo se jich týkala. Podobnou otázku a přehled, avšak spíše na základě okolností rozšíření piaristického řádu ve střední Evropě řešil o již v roce 2010 i Václav Bartůšek,⁶ takže je možné

---

1 Tosti, Osvaldo: *Visitatio generalis et Apostolica Provinciarum Ultramontanum in Germania et Polonia* (1695). *Archivum Scholarum Piarum* (ASP) 38, 1995, s. 14–67; ASP 39, 1996, s. 1–62 a ASP 40, 1996, s. 95–149.

2 Burgés Damlau, José: *1696 A Picture of the Pious Schools in Central Europe at the end of the XVII century*. ASP 82, 2017, s. 223, 224.

3 Vystřídal P. Adolfa Garcíu Durana z Barcelony.

4 Del Monte, Antonii (* říjen 1661 Neapol, † 12. 2. 1709 Řím); Bandrés Rey, Luis María – Vilà Palà, Claudio (eds.): *Diccionario enciclopédico escolapio II. Biografías de escolapios*. Salamanca 1983.

5 Srov. Bobková-Valentová, K. - Kašpárková, J. a kol.: *Historiam scribere II.*, Praha. Olomouc 2018, 884 s. (dále *Historiam scribere II.*).

6 Bartůšek, Václav: *Die Piaristen und ihre Ordenshäuser in Mitteleuropa*. In: *Piaristen und Schulwesen, Wissenschaft, Kunst in Mitteleuropa im 17. – 19. Jahrhundert*. Konferenzbericht. (Svätý Jur 30. 9. – 2. 10. 2010). Bratislava 2012, s. 9–21, s. 45–49; srov. týž: *Der Unterricht der doppelten Buchhaltung in mitteleuropäischen Piaristenschulen in der 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts*. In:

poměrně dobře problematiku poznat z několika úhlů, což vrcholilo i knížkou sepsanou v roce 2017 k výročí piaristického řádu.⁷ Kniha je ve střední Evropě lépe dostupná, podobně jako další dílo s názvy kolejí a recipročními informacemi.⁸ Je možné v ní Burgésem uváděné koleje dohledat. Uvedu zde ve výčtu z Burgesovy knihy pouze názvy lokalit podle oblastí, z nichž se postupem doby staly řádové středoevropské provincie.

Z piaristické provincie Germania, kam tehdy náležely české země a Rakousko, jsou zde uvedeny koleje v Mikulově, ve Strážnici, v Lipníku nad Bečvou, v Litomyšli, v Hornu, ve Slaném, Ostrově nad Ohří, Kroměříži, Kosmonosech, Stará Voda u Libavé a Příbor. Z oblasti Uher (zahrnovala vlastně Slovensko) je to Prievidza a Brezno. Z bývalé piaristické provincie Polonia, kam spadaly i některé koleje z Litvy a Ukrajiny, jsou jmenovány koleje ve Varšavě, v Podolinci (na Spiši na Slovensku), v Řešově, v Krakově, v Chelmu, v Lowiczích, v Piotrkově, v Goře (Kalwarii), v Radomi, v Dabrowici, ve Warezu, ve Vieluni a v Lubieszově. U každé koleje uvedl autor vyobrazení důležitých, hlavně architektonických materiálů, podle dokumentů dostupných v generálním archivu piaristického řádu v Římě s odkazem na jeho uložení. Informace o stručné historii koleje, která obsahovala též údaje o fundaci a fundátorovi. Připojil ještě seznam členů koleje nebo residence s jejich povinnostmi v řádu z dané lokality na základě soupisu pořízeného pro řádového generála pro školní rok 1695/96. Případně byla také připojena velmi stručná informace o studentech vzdělávacího ústavu působícího při konkrétní koleji i o soukromých řádových učilištích, tedy o noviciátu a soukromých studiích, především filozofie a teologie. Tento popis poskytl základní data pro práci autora a zabral asi třetinu knihy.⁹

Z těchto faktů vyexcerpovaných z pramenů získal Burges data pro další zpracování a líčení průběhu vizitace vzhledem k jejímu poslání a cílům. Prvním jejím úkolem byla příprava podmínek pro založení residence a posléze piaristické koleje v hlavním městě habsburské monarchie Vídni. Vizitace se měla dále zabývat polskou piaristickou provincií a jejím rozvojem. Bylo nutno vyřešit i vztah piaristických kolejí v Uhrách k piaristické provincii Germania, k níž byly zatím pouze dočasně připojeny a řízeny přes provinciála piaristické provincie Germania. S tím souvisel také vznik paralelní viceprovincie Hungaria, v jejímž čele stanul P. Lucas Mösch a S. Edmundo, který byl nejen významným organizátorem řádového života, ale i vědcem – astronomem, fyzikem a matematikem.¹⁰

Piaristen und Schulwesen, s. 45–51.

7 Bartůšek, Václav: Rok piaristů 2017. Ústí nad Orlicí 2017, 56 s.

8 Bartůšek, Václav: Osmý div světa. Fenomén gymnázia v Rychnově nad Kněžnou od založení do reformy Marie Terezie s přesahy na začátek 19. Století. Ústí nad Orlicí 2014, 208 s.

9 Končí na s. 110.

10 Srovnej Morovič, Miroslav Tibor: Lucas Moesch und Mathematik an der Piaristenschulen in Ungarn im 18. Jahrhundert. In: Piaristen und Schulwesen, s. 35–43.

Ve třetí části své knihy se autor zabýval životem, činností a díly jednotlivých provinciálů a představených kolejí (rektorů) nebo i rezidencí (superiorů) ze střední Evropy. Hodnotil politickou, sociální i kulturní situaci v tomto regionu především i podle toho, jak na ni mohly tehdy nahlížet špičky piaristického řádu. Zabýval se situací střední Evropy také z teologického hlediska. Připomínal především tehdejší zvyky a další projevy náboženského života konce 17. století. Připomínal projevy, které postupně gradovaly až k náboženské mystice a zázrakům, např. k uctívání zázračných obrazů, hlavně pokud se týkaly uctívání obrazů i života některých řádových osobností, jejich projevy v řádových slavnostech, mších, poutích, misiích, řádových bratrstvech,¹¹ v mariánském kultu apod. Ty zachycovaly některé prameny k dějinám piaristického řádu z této oblasti, což však autor uvádí spíše ve stručnějších obecných shrnutích než uvedením konkrétních případů. Z tohoto pohledu nahlíží autor i na piaristické školství, výchovu a vzdělanost.

Text knihy uzavírají dvě důležité a zajímavé přílohy. V prvním z nich *Some Outstanding Piaristic Fathers in central Europe in the XVII Century* se José Burgés zaměřil na významné představitele piaristického řádu, kteří v oblasti působili nebo dokonce i odtud pocházeli. Zastoupeni jsou zde formou stručných biogramů. Krátké texty obsahují vymezení životního úseku pouze pomocí roků, charakteristiku jejich života a děl s uvedením jejich zásluh. Takto shromáždil Burgés celkem 43 biogramů. Byli tu připomenuti mnozí významní piaristé, z nichž je zde možné alespoň jako příklad jmenovat a připomenout si některé osobnosti, ačkoliv ne zcela souhlasím s pořadím, v jakém jsou uvedeny. Za nejvýznamnějšího z nich považují blahoslaveného P. Pietra Casaniho a Nativitate BMV († 17. 10. 1647 Řím).¹² Snahy o blahorečení proběhly např. u Františka Hanáka a S. Wenceslao, († 1. 6. 1710 Prievidza) rodáka z moravské Kelče. Výkonným zástupcem provinciála provincie Germanie býval za třicetileté války Alexander Novari a S. Bernardo († 16. 4. 1657 Řešov). Význam činnosti Jana Jakuba Ollaria-Hrnčíře († po 1658 Stříž na Moravě) se potvrdil rovněž dalšími nedávnými výzkumy.¹³ Význam pro sestavení jednoho z prvních katalogů na počátku 18. století měl sám pověsti ctihodnosti užívající Jan Chrisostomus Salistir a S. Paulo († 10. 12. 1717 Řím).¹⁴ Význam pro matematiku měli uherský viceprovinciál Lukáš Mösch a S. Edmundo († 24. 3. 1701 Mikulov) a morav-

---

11 Např. na s. 218 a 219.

12 Burgés u něho blahoslavenství nepřipomíná.

13 O Ollariově aktivitě viz Bartůšek, Václav: Nejstarší kniha k dějinám piaristické koleje ve Strážnici. Okolo Strážnice 2020, s. 77–109.

14 Bartůšek, Václav: Seznam ctihodných piaristů z roku 1710. *Paginatae historiae* 18, 2010, s. 147–164.

ský piarista Augustin Tomáš Sakl (†8. 9. 1717 Horn),¹⁵ význam pro historii a historiografii měl Bernard Bartlík a S. Phippo Nerio (†27. 6. 1716 Lipník nad Bečvou). Prvním asistentem generála v Římě byl P. Ludvík Bauman a S. Luka (†13. 3. 1704 Lipník). Jako poslední byl zařazen osud piaristického řádového generála Jana Františka Fociho a S. Petro, († 9. 6. 1699 Řím), který zaalpskou generální vizitaci nařídil a provedl.

Druhá příloha *The Places where the Piarists were Present in 1696 in Central Europe and Today's Reality* se týká tehdejších piaristických kolejí, kde proběhla generální vizitace piaristických zaalpských provincií nebo byli o ní informováni dopisem, který napsal generál řádu se svým sekretářem na vizitační cestě nejspíše v Mikulově na Moravě. Zde se uvádějí současné barevné fotografie piaristických kolejí. Připomeňme si tady mnohá místa důležitá stále pro piaristický řád i jeho tradici, ale také některé kdysi významné lokality, dodnes poznamenané svou piaristickou minulostí. Autor knihy se na konci hesel o zde uvedených kolejích vrací k jejich současnému stavu, avšak pouze formou stručné připomínky. Lze konstatovat, že se tady otevírá jakési volné pole působnosti pro badatele, kteří by byli ochotni zpracovat informace podobného charakteru pro co největší počet všech existujících řádových kolejí.

Jako příklad lze jmenovat např. lokality z českých zemí. V Mikulově na Moravě se stále piaristé dožadují vydání budovy gymnázia, která byla prvním místem, kde začala řádová výuka ve střední Evropě vůbec. Piaristé obsadili a aktivně provozují kolej v sousední Strážnici, kde dokonce rozvíjejí volnočasové aktivity dětí a mládeže. Daleko větší problémy jsou s areálem piaristické koleje v Lipníku, který vlastní město. Kolej v Litomyšli byla restituována. Poměrně důkladně je zpracována její historiografie v souvislosti s výukou dějepisu na piaristických školách v 18. a 19. století.¹⁶ O knihovnu začalo od roku 2017 pečovat město Litomyšl.¹⁷ Areál piaristické koleje ve Slaném patří městu, které ho využívá ke kulturním aktivitám jako muzeum a městskou knihovnu.¹⁸ Bývalý areál piaristické koleje v Ostrově nad Ohří opravilo město Ostrov na byty, zahradu na park, odsvěcený kostel a *svatý okrsek (Holy Surrounding)* se využívá k muzejním a výstav-

15 Kniha uvádí chybně Saki. Dopisoval si s filozofem Gottfriedem Wilhelmem Leibnitzem. Srovnej Bartůšek, Václav: *Astronom a matematik Tomáš Sakl z Hustopečí. Malovaný kraj. Národopisný a vlastivědný časopis Slovácka* 5, 2017, září–říjen, s. 11.

16 Skřivánek, Milan: *K osvícenskému pojetí a výuce dějepisu ve světle rukopisů piaristické koleje v Litomyšli*. Pardubice 2008.

17 <https://denik.cz/litomysl-vlastni-vzacne-knihy-20150817-vl4n.html> [19. 6. 2020].

18 <http://melnicky-antikvariati.cz/katalog/cestovani-tuzemsko/b23680-piariste-ve-slanem-1658-2008-frankova-bozena-bartusek-vaclav-a-dalsi/> a ještě <https://issuu.com/ivohornak/docs/piaristicka-kolej> [19. 6. 2020]. Byl sem zaslán dopis s oznámením o vizitaci. Viz též pozn. 19.

ním účelům, podobně jako některé části nově opraveného sasko-lauenburského zámku, kde probíhají i přednášky o piaristech.¹⁹ Piaristickou kolej v Kroměříži zde reprezentuje fotografie kostela sv. Jana Křtitele, který byl postaven ovšem až v době vrcholného baroka v 18. století, takže v době vizitace byl využíván kostel sv. Mořice.²⁰

Bývalá černínská piaristická kolej v Kosmonosech u Mladé Boleslavi se stala později součástí areálu psychiatrické léčebny a v současné době byl kostel i s přílehlou Loretou opraven.²¹ Vzhledem k jejímu kulturnímu dědictví připomíná José Burgés, a proto připojil také fotografii bývalého minoritského kláštera *Na Karmeli*, který piaristé vyměnili na rozkaz Josefa II. v roce 1784 za svou kolej v Kosmonosech kvůli možnosti gymnaziální výuky v krajském městě.²² K nově založeným lokalitám na Moravě těsně před vizitací patřila i piaristická kolej ve Staré Vodě u Libavé, zachráněná ze zničené lokality v bývalém vojenském prostoru.²³ Rovněž v devadesátých letech 17. století nově vznikla piaristická rezidence a později i další řádová kolej v Příboře, která slouží v dnešní době muzejním účelům. Je zde městské muzeum. Jeho expozice mají regionální a vlastivědný charakter a netýkají se jen zdejšího významného rodáka z 19. století Sigmunda Freuda.²⁴

Ze slovenských kolejí je zde také uvedeno více lokalit.²⁵ Provinciál později (v roce 1721) již definitivně vzniklé a řádovým generálem potvrzené provincie Hungaria sídlil v koleji Prievidzi.²⁶ Dále jsou ještě uvedeny koleje ve Svätom Jure, v Brezne, inkorporovanou faru ve Spišské Bele. Zvláštní postavení měla piaristická kolej v Podolinci, která náležela do piaristické provincie Polonia, kde působil její noviciát, proto tato lokalita měla velký význam.²⁷ Na ni mohl navázat výčet dalších polských

---

19 Bartůšek, Václav: Dějiny piaristické koleje v Ostrově 1666–1739. PH 26/1, 2018, s. 36–71.

20 Bartůšek, Václav: Kolej piaristů v Kroměříži a její postavení v řádu v letech 1687–1778. Východní Morava. Dějiny – lidé – krajina 2, 2012, s. 42–57.

21 <https://cs.wikipedia.org/wiki/Kosmonosy> [19. 6. 2020].

22 [https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_svat%C3%A9ho_Bonaventury_\(Mlad%C3%A1_Boleslav\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_svat%C3%A9ho_Bonaventury_(Mlad%C3%A1_Boleslav)) [19. 6. 2020].

23 poutni.ado.cz/stara-voda/stara-voda.htm [19. 6. 2020].

24 Piaristé v Příboře. Sborník příspěvků z odborného sympozia 300 let piaristického gymnázia v Příboře. Nový Jičín 1995, 327 s. Srov. ještě <https://www.muzeumnj.cz/centrum-tradicnich-technologie-pribor/aktualni-akce-5/upozorneni-5.html> [19. 6. 2020].

25 Původně spojených s provincií Germania.

26 K moderním dějinám koleje srov. Kollár, Pavol: Reholia piaristov v Prievidzi. In. Z klauzury do vyhnanstva. Reholníci a reholničky banskobystrickej diecézy perzekuovaní totalitným režimom. Banská Bystrica 2008, s. 79–84.

27 Bartůšek, Václav: Shody a rozdíly mezi nově vzniklými hranicemi piaristických provincií a hranicí státní (1912–1923) s přihlédnutím k dalšímu vývoji a přesahům. XXXIV. Mikulovské sympozium 2018. Formování hranice na Moravě po roce 2018, s. 183–196.

piaristických kolejí s jejich přesahem do dalších dnešních východoevropských teritorií i od roku 1736 samostatné provincie Litva, kam přešly i některé její dřívější koleje.²⁸ Právě od roku 1696 bylo území Litvy viceprovincií.²⁹

Provincie Polonia přesahovala hranice současného Polska, zasahovala částečně na Ukrajinu a do Běloruska. Vizitace došla až do provincie Litva. Na snímcích vidíme, v jakém dezolátním stavu se často koleje i jejich kostely nacházejí. V knize jde celkem o tři takové příklady, kterými tenkrát vizitace prošla. Jednalo se o kolej v ukrajinském městečku Warez, založenou v roce 1688, velmi pěkně řešenou po architektonické stránce v 18. století. Další lokalitou byla kolej ve městě Lubieszowie, kde studoval později (1753–1759) významný povstalecký generál Tadeusz Kosciuszko. Ústav byl piaristy založen v roce 1693.³⁰ V městečku Dabrowiza byla založena piaristická kolej v roce 1694. Piaristi byli odtud vykázáni ruskou vládou v roce 1832. Dosud zde stojí jejich nepoužívaný kostel.

Na závěr knihy je ještě uveden kratší informativní přídavek o zakladateli piaristického řádu svatém Josefovi Kalasanském.³¹ Autor knihy zde velmi stručně přibližuje osobu zakladatele řádu. V rozsahu jedné strany uvedl rovněž celkové základní informace o piaristickém řádu s připomínkou Mariánského kultu v něm. Tento krátký vstup uzavřel uveřejněním textu a not písne o svatém Josefovi Kalasanském, kterou složil umělec piaristického řádu P. Mario Conti.

Srovnáme-li informace z Burgésovy knihy s údaji z Tostiho edice, kterou se tento autor snažil Tostiho text kriticky obohatit, vidíme, že P. José zdůraznil některé důležité okolnosti, které by z edice textu jako takové nebylo možné zjisti. Doplnil informace také tím, že použil další prameny k této době, které je možno najít poměrně snadno v generálním archivu piaristického řádu v Římě. Na druhé straně v Tostiho textu můžeme najít velké množství informací a faktů o nejrůznějších jednáních, které řádový generál P. Petrus Foci při vedl s představiteli různých řeholních řádů, i o návštěvách jiných lokalit, např. jezuitských kolejí, klášterů jiných řádů apod.

Zájem o problematiku dějin piaristického řádu, jako je např. zde uvedená prezentace roku 1696 od P. José Burgése nebo i v České republice o něco málo pozdější prezentace piaristického výročního roku 1617 stejně tak jako frekvence zastoupení piaristických řádových historiků v nedávno v Historickém ústavu vydaném slovníku řádových historiků a historiografů, studie odborníků ve

28 DENES I, Bandrés Rey, Luis María (ed.): *Diccionario enciclopédico escolapio I. Presencia de Escuelas Pías*, Madrid 1990.

29 *Piaristen und Schulwesen*, s. 9–21.

30 DENES I., s. 551.

31 S. 279–281.

sborníku *Archivum Scholarum Piarum*³² nebo i práce vědců jako je španělský piarista P. Valerián Rodríguez, i italských vědců z Abruzské univerzity (A. Tanti) nebo z filozofického pracoviště z univerzity Enna (prof. Giuliano Gaspari) a mnohých dalších ukazují stále velký zájem o dějiny piaristického řádu nejen u nás, ale i v celém širokém světovém kulturním okruhu. Sem je také možno zařadit i dílo José Burgése.

Burgés, José: 1696. A Picture of the Pious Schools in Central Europe at the end of the XVII century. Quezon City. Philipines 2017, 282 s.

---

32 Bobková-Valentová, K. – Kašpárková, J. a kol.: *Historiam scribere II*. Praha – Olomouc 2018, 884 s.